

Kristvalla kyrkogård

Kristvalla socken, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

KI Kristvalla kyrkog 005

Magdalena Jonsson
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historisk	5
KRISTVALLA KYRKOGÅRD	7
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	9
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	11
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	18
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövärden.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödssystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Cecilia Ring och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinarie dömne, inom Linköpings stift. Ordinarie dömnen inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarie dömnen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

KRISTVALLA KYRKOGÅRD

Fastighetsbeteckning: Kristvalla kyrka 1:1 och Duvetorp 1:39, Kristvalla socken, Nybro kommun, Norra Möre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1876: 2012 inv, 1958: 977 inv, 2004: 734 inv

Kyrkomiljön

Kristvalla kyrka ligger på byn Gunnabos ägor. Runt kyrkan växte under 1800-talet en rad servicefunktioner fram t.ex. affär och skola. Prästgården låg ursprungligen i Gunnabo, några kilometer väster om Kristvalla kyrka. Denna prästgård såldes 1948 och ny prästgård ordnades i byn Duvetorp. Ett församlingshem byggdes 1952 strax väster om kyrkan. År 1967 flyttade man församlingens verksamhet till Kristvalla skola, byggd 1928, som ligger i direkt anslutning till kyrkan. Församlingshemmet från 1952 såldes 1999. Söder om kyrkan utmed vägen mot Stämmeryd finns två längor med kyrkstallar bevarade. När de byggdes är inte känt.

Kyrkan

Någon gång i slutet av 1500-talet byggdes Gunnaboda kapell. År 1656 förordade Karl X att kapellet skulle vara egen kyrka och området däromkring egen socken. Redan några år tidigare hade det nya sockennamnet Kristvalla tagits i bruk. Det enkla träkapellet ersattes 1794-95 av dagens kyrkobyggnad i nyklassicistisk stil. Kyrkan ritades av arkitekten Gustaf Pfeffer och byggdes av byggmästaren Henrik Wermelin. Större restaureringar har gjorts 1865 och 1931.

Kyrkogårdens historik

Gunnabo kapell låg på den plats där Kristvalla kyrka i dag står. Det gör att de äldsta delar av Kristvalla kyrkogård, öster och söder om kyrkan, har använts under mycket lång tid. Hur kyrkogården såg ut i äldre tider finns få uppgifter om. Ursprungligen ska området ha varit inhägnat av en timrad trävägg. I samband med att den nya kyrkan stod klar revs denna och ersattes av en enkel gärdesgård. År 1818 lät kyrkoherde Carl Sabelström ersätta detta stängsel med en vallmur av gråsten. I samband med renoveringen av kyrkan 1865 ska en materialbod ha byggts. Var denna stod är inte känt. Vid samma tidpunkt företogs också en del arbeten på kyrkogården. Kyrkoherde Lars Gustaf Dahlström tog under sin ämbetsperiod, 1871-1884, initiativ till att plantera en trädkrans runt kyrkogården. Man ska också ha utvidgat kyrkogården. Var utvidgningen gjordes är inte känt. Möjligen skulle det kunna röra sig om kvarteren A och J. På en odaterad men uppenbarligen mycket gammal bild som finns i Kalmar läns museums samlingar ser man kyrkan från sydväst. Delar av kvarteren A och J kan ses på bilden. De förefaller då bilden togs just ha tagits i bruk. I kvarter A kan tre vita träkors, varav en krönt av en duva, ses. Ytterligare en äldre odaterad bild ur museets samlingar visar delar av samma kvarter. På denna bild finns flera gravvårdar i kvarter A och i kvarter J finns gravvårdar med omgärdade gravplatser utmed gången från kyrkogårdens sydvästra ingång.

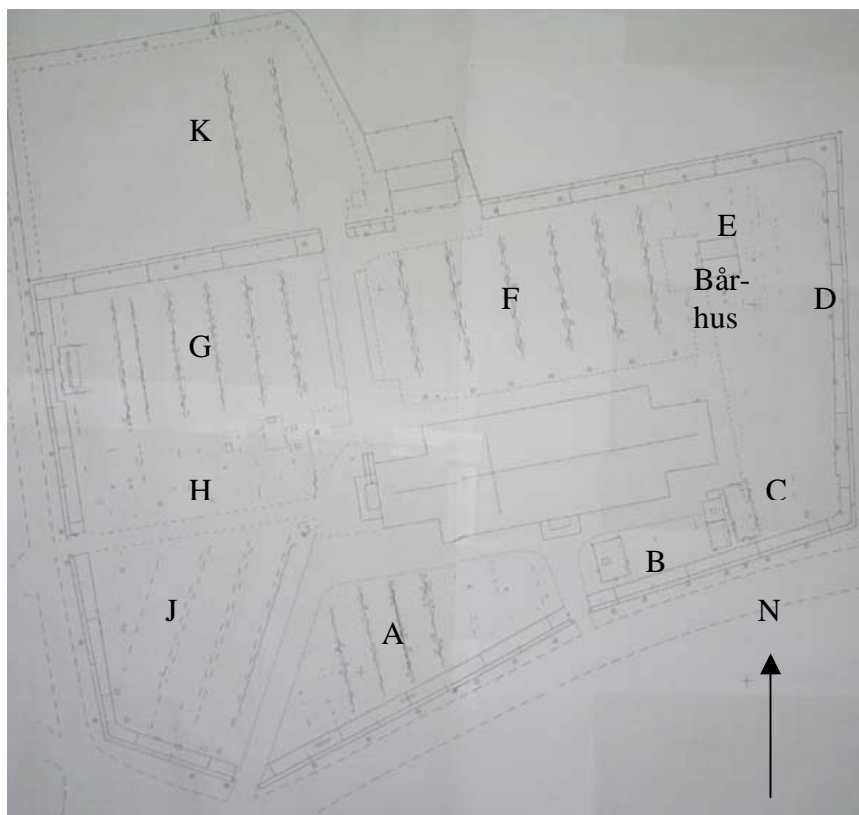
År 1932 fanns endast ett fåtal gravplatser lediga på Kristvalla kyrkogård och arbetet med att utvidga kyrkogården påbörjades. Denna utvidgning gjordes på kyrkans norra sida. För att kunna genomföra arbetet revs vallmuren från 1818 på denna sida av kyrkan. Förslaget till utvidgningen upprättades av trädgårdskonsulent Sigurd Ohlsson, Kalmar. Sigurd Ohlssons första förslag godtog dock inte av församlingen eftersom man ansåg att alltför stor yta upptogs av gångar. Ett nytt förslag med mer sammanhängande gravkvarter arbetades fram och godkändes 1935. I den nya kyrkogårdens norra kant planterades lönnar. Mellan de ryggställda gravvårdarna planterades häckar av liguster eller tuja. Kvarter E och stora delar av kvarter G avsattes för linjegravar. Köpegravarna placerades i den nya delen av kvarter D,

kvarter F samt östra och västra gravraden i kvarter G. En ny stödmur byggdes av stenhuggaren Emil Karlsson. Mitt på den norra kanten av utvidgningsområdet byggdes ett brunnskar. På fotografier från 1950-talet kan man se karet samt en arbetsbod. Denna bod ska ha byggts på 1930-talet.

Ett bårhus uppfördes 1960 i kvarter E. Ritningarna gjordes av arkitekten Poul Stampe, Nybro. År 1966 såddes en del av grusgångarna på kyrkogården in med gräs. De grusgångar som tidigare gått utmed kyrkogårdsmuren runt hela kyrkogården ersattes med kalkstensplattor. Eventuellt förnyades tujahäckarna i kvarter F och G vid den här tiden. En gravkarta över kyrkogården upprättades 1967 av Sjöwall och Johansson Ingenjörbyrå, Nybro.

Den senaste utvidgningen av kyrkogården gjordes 1983. Området som togs i bruk ligger norr om kvarter G. Förslaget till utvidgning ritades av trädgårdsarkitekt Harry Kolsby. Den nya stödmurar som byggdes runt utvidgningen gjordes av Hans Gaddelin. Utanför stödmuren planterades lindar. Dessa ersattes för några år sedan av askar. Brunnskaret som byggts i samband med utvidgningen av kyrkogården på 1930-talet bör ha legat vid ingången till det nya området. Troligen togs det bort i samband med utvidgningsarbetena.

Stora delar av köpegravsområdena på Kristvalla kyrkogård har tidigare varit belagda med grus. I synnerhet på de områden som tillfördes kyrkogården på 1930-talet. Under 1990-talet fortsatte arbete med att så in gravplatserna med gräs. Vid samma tid bör omgärdningarna runt majoriteten av köpegravplatserna ha tagits bort. År 1994 belades gången från kyrkogårdens västra ingång fram till kyrkans västra ingång med asfalt. Tujahäckarna i kvarter F ersattes år 2002 med häckar av idegran.

Karta över Kristvalla kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kristvalla kyrkogård är utlagd runt omkring kyrkan men de flesta gravkvarteren är placerade väster och norr om kyrkan. De äldsta kvarteren förefaller vara de som ligger söder och öster om kyrkan. Kyrkogårdens äldre delar förefaller ha utformats efter behovet av markområden och de förutsättningar som fanns på platsen. Gångarnas huvudsyfte är att leda fram till kyrkans ingångar. På den del av kyrkogården som anlades på 1930-talet kan man ana ambitionen att anlägga efter nyklassicistiska principer. Gångarna betonas genom de knuthamlade almarna eller planteringarna. De fungerar också som avgränsningar för de noga utlagda och organiserade gravkvarteren. Det område som tillfördes kyrkogården 1983 är också det noga planlagt men utformningen är något friare. Gravvårdarna är ryggställda i raka rader vända mot öster eller väster, men här finns inget gångsystem som avgränsar området. Ett mindre antal gravvårdar har troligen flyttats från sin ursprungsplats och ställts upp utmed kyrkogårdens stödmur i kvarter J. Den kyrkogårdsmur som byggdes på 1930-talet finns kvar och utgör idag gräns mot utvidgningen som gjordes 1983.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas i samtliga väderstreck av en stödmur av varierande ålder. De äldsta delarna av muren i väster, söder och öster är kallmurad och kanthuggen. Utvidgningen från 1930-talet omgärdas i väster, norr och öster av en kallmurad mur av rektangulärt huggna block. Kyrkogårdens yngsta del omgärdas i väster, norr och öster av en kallmurad stödmur av natursten som endast i undantagsfall har kanthuggits.

Kyrkogårdens ingång i väster. Vid inventeringstillfället pågick arbetet att renovera kyrkans fasad. (KI Kristvalla kyrkog 002)

Del av kyrkogårdsmuren i norr samt byggnad för förråd och pannrum. (KI Kristvalla kyrkog 010)

Ingångar

I väster: Granitstolpar och grind av svartmålat smidesarbete.

I sydväst och söder: Granitstolpar och svartmålad gjutjärnsgrindar. Grindarna i söder är något mindre än grindarna i sydväst.

I norr: Trappa ner till upplagsplats norr om kyrkogården.

Vegetation

Trädkrans: Omväxlande lind, lönn och alm. Kyrkogårdsdelen från 1983 har en trädkrans av unga askar.

Övrigt: Häckar av tuja, idegran, buxbom, ölandstok, berberis och rosor. Utmed gången norr om kyrkan är knuthamlade almar planterade. Planteringar för sommarblommor utmed gång som går från kyrkan till den nya delen av kyrkogården.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Gångar från samtliga ingångar fram till kyrkan. Två av dessa är belagda med grus och en, som går från kyrkogårdens västra ingång till kyrkans västra ingång, är belagd med asfalt. Grusbelagda gångar går runt kyrkobyggnaden samt mellan kyrkans västra ingång och den nya kyrkogårdsdelen.

Gravvårdstyper

Kristvalla kyrkogård har brukats under lång tid vilket avspeglar sig i gravvårdarna. Inom de äldre gravkvarteren finns en stor variation av gravvårdar från olika tider. Intrycket domineras dock av de höga, stående gravvårdarna. På de modernare områdena norr om kyrkogården dominerar låga, stående gravvårdar. Dessa vårdar är av två typer. På köpegravplatserna har många av gravvårdarna klassicerande stildrag med motiv som liknar tempelportik eller kolonner medan linjegravsområden har små, låga vårdar typiska för linjegravsområden under 1900-talet. Delar av detta område har använts som linjegravsområde och vårdarna här är företrädesvis små, stående gravvårdar. Majoriteten av vårdarna är av grå eller svart granit. Ett mindre antal gravvårdar är tillverkade av andra material som t.ex.gjutjärn.

Del av kyrkogårdens stödmur i söder lagd 1983. (KI Kristvalla kyrkog 014)

Tidigare gräns för kyrkogården. Idag gräns mellan 1935 och 1983 års utvidgningar. (KI Kristvalla kyrkog 016)

Minneslund

Kristvalla kyrkogård saknar minneslund. De församlingsbor som önskar gravsättas i minneslund hänvisas till Nybro kyrkogård.

Byggnader

År 1960 byggdes ett bårhus på kyrkogårdens nordöstra del efter ritningar av arkitekt Poul Stampe. Fasaderna är av kalksandtegel och taket av svartmålad plåt. I väster finns en trädörr målad i ett rombiskt mönster med färgerna rött och grönt. Ljusinsläpp i norr och söder av betongglas.

Byggnaden uppfördes troligen på 1930-talet. Fasad av gråmålad träpanel och tak belagt med tegel.

Övrigt

Gravvårdar som tagits bort från kyrkogården förvaras liggande i nordvästra hörnet av den stödmur som skiljer 1935 och 1983 års kyrkogårdar åt.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter A, D och H

Allmän karaktär:

Kvarter A är beläget i sydvästra delen av kyrkogården, kvarter D längst i öster och kvarter H i väster i anslutning till kyrkogårdens västra ingång. Flest gravvårdar finns i kvarter A, ca 90 stycken. I kvarter H finns ca 30 gravvårdar och i kvarter D 17 stycken. I samtliga kvarter, men främst i kvarter H, finns lediga gravplatser. I kvarter A är den äldst gravvården från 1886, i kvarter D från 1890 och i kvarter H från 1903. De yngsta gravvårdarna är från 1988, 1976 och 1962. I samtliga tre kvarter dominerar gravvårdar från 1900-talets första decennier. I kvarter H finns två gravvårdar som är vända mot söder och en mot norr. Övriga gravvårdar i kvarter H står i glesa rader vända mot öster. I kvarter A finns fyra ryggställda rader med gravvårdar vända mot öster eller väster. Mellan raderna har häckar planterats, varannan rad ölandstok och varannan berberis. I kvarter D är samtliga gravvårdar uppställda utmed kyrkogårdens stödmur och vända mot väster. Yrkestitlar är mycket vanliga i kvarteret. Vanligast är titlarna hemmansägare, lantbrukare, kyrkvärd, folkskollärare och nämndeman. Därutöver finns titlarna barnmorska, förvaltare, skraddarmästare, kantor, kyrkvaktare, handlanden och stenhuggare. På majoriteten av gravvårdarna anges den dödes hemort.

Kvarter A från väster. (KI Kristvalla kyrkog 027)

Höga stående gravvårdar på köpta gravplatser i östra delen av kvarter D. (KI Kristvalla kyrkog 040)

Gravvårdstyper

I kvarter D och H dominerar höga, stående gravvårdar. I kvarter A är gravvårdarna lägre men också här är majoriteten av dem stående. Här finns dock ett antal liggande gravvårdar. Materialet är främst svart och grå granit. Två gravvårdar av andra material finns i kvarter A i form av ett vitmålat träkors från 1926 och ett litet marmorkors från 1886. I kvarter H finns två gravplatser som är belagda med grus. En av dessa omgärdas av stenpollare och kätting medan den andra saknar omgärdning. Ytterligare en gravplats omgärdas av en stenram. Gravplatsen är dock insådd med gräs.

Kvarter H från öster. (KI Kristvalla kyrkog 058)

Emma Gustawa Nilssons vackra träkors från 1926 i kvarter A. (KI Kristvalla kyrkog 029)

Övrigt

Gravplatsen i kvarter H som omgärdas av stenpollare och kätting har en gravvård rest över skräddarmästaren Wilhelm Rydström från New York, död 1909.

På två av gravvårdarna i kvarter H anges Helsobrunnen som den dödes hemort. De är daterade till 1886 och 1913. I Kristvallabrunn fanns från omkring 1850 till 1890 en hälsobrunn. Under de mest framgångsrika åren på 1870-talet besökte ca 300 personer om året hälsobrunnen. År 1890 förstördes anläggningen för andra gången av en brand. Vid den här tiden hade Nybro Kallvattenkuranstalt aktiebolag startat. Konkurrensen blev för svår för Kristvallabrunn och anläggningen byggdes inte upp på nytt.

Längst norrut i kvarter D ligger stenhuggaren Emil Karlsson, Östingstorp, begravd. Han gjorde kyrkogårdsmuren runt kyrkogårdsutvidgningen på 1930-talet.

Kulturhistorisk bedömning

I kvarteren A, D och H finns flera av Kristvalla kyrkogårds äldsta gravvårdar. Trots att gravsättningar har gjorts under slutet av 1900-talet så har kvarteren behållit mycket av sin ålderdomliga karaktär. Till detta bidrar de ålderdomliga gravvårdarna och den delvis oregelbundna placeringen av gravvårdarna. Den sistnämnda har dock till viss del uppkommit i och med att gravvårdar plockats bort. I det fortsatta bruket av dessa kvarter är det önskvärt att försöka bevara den ålderdomliga karaktären t.ex. genom att nya gravvårdar anpassas till de äldre. Hos flera av de äldre gravvårdarna finns såväl personhistoriska som lokalhistoriska värden. Den trävård som står i kvarter A ska vårdas så att dess livslängd förlängs så långt möjligt. Trävårdar var under 1800-talet och tidigt 1900-talet mycket vanliga på våra kyrkogårdar. De som finns bevarade minner om ett gravskick som idag är borta. Gravplatser som är belagda med grus eller omgärdade på olika sätt bör också de bevaras som rester av en tradition som tidigare var vanlig på Kristvalla kyrkogård.

Lotta Petersson, Helsobrunnen, död 1886. Liggande gravvård i kvarter H. (KI Kristvalla kyrkog 055)

Kvarter B från väster. (KI Kristvalla kyrkog 031)

Kvarter B och C

Allmän karaktär:

Kvarter B och C är belägna söder respektive öster om kyrkan. Var gränsen för kvarter C går i norr mot kvarter E är något oklar. En del gravvårdar som har inventerats som tillhörande kvarter C kan höra till linjegravsområdet i kvarter E. I kvarter B finns idag 12 gravvårdar av vilka flera är äldre köpegravar. Äldre köpegravar finns även i södra delen av kvarter C. Totalt finns 19 gravvårdar inom vad som förefaller vara kvarter C. Flera gravvårdar i kvarter C har plockats bort och här finns idag flera lediga gravplatser. Majoriteten av gravvårdarna är vända mot väster men enstaka gravvårdar i kvarter C är vända mot öster. Den äldsta gravvården från 1821 finns i kvarter B. I kvarter C är den äldsta gravvården från 1854. Den yngsta gravvården är i båda kvartererna från 1991. Gravvårdar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal dominerar i de båda kvartererna. Yrkestitlar är vanliga. Två kyrkoherdar och två pastorer är begravda i kvarteret. Dessutom finns titlarna organist, kantor, folkskollärare, Missionären i Ostindien, Kaptenen RSO (Riddare av första klassen av Svärdsorden), rusthållare, ålderman, kyrkvård och lantbrukare. På majoriteten av gravvårdarna anges den dödes hemort.

Kvarter C från norr. (KI Kristvalla kyrkog 039)

Familjen Blomstrands gravplats med tre smidda kors omgärdad av ett sirligt smidesstaket. (KI Kristvalla kyrkog 034)

Gravvårdstyper

Köpegravarna i kvarter B och södra delen av kvarter C domineras av höga stående gravvårdar medan gravvårdarna i norra delen av kvarter C är lägre och med en utformning som var vanlig

på linjegravsområden i mitten av 1900-talet. Materialet är företrädesvis svart granit men även grå förekommer. Bland köpegravarnas vårdar finns flera även av andra typer av material eller som har en annorlunda form. Här finns ett gjutjärnskors, fyra smidesvårdar, en sandstensvård som troligen är från 1853 men vars inskription är mycket svårläst, en kalkstenshäll samt granitvårdar i form av kors. Flera av gravplatserna är belagda med grus och omgärdade på olika sätt. Omgärdningarna är i form av stenpollare och kätting, stenram, smidesstaket på stenram eller tujahäck. Gravvårdarna har samlats inom omgärdningar men förefaller inte vara renodlade släktgravar. I ett av fallen bör gravplatsen höra samman med Gunnabo gård. Inom omgärdningen för en av gravplatserna har höga tujor planterats. I kvarter B finns Kristvalla kyrkogårds äldsta bevarade gravvård från 1821. Den är i form av en kalkstenshäll som markerar kyrkoherde Carl Sabelströms gravplats. Det var kyrkoherde Carl Sabelström som såg till att kyrkogården försågs med en stödmur av sten. Denna mur finns till stora delar kvar än idag.

Övrigt

I kvarter B finns tre smidesgravvårdar som utmärker gravplatserna för tre medlemmar av familjen Blomstrand. Den äldsta gravvården är från 1921 och rest över Johan Theodor Severin Blomstrand, född i Ostindien och verksam där som missionär under många år. Han blev kyrkoherde i Kristvalla 1918. Den näst äldsta gravvården är från 1922 och rest över sonen Anders Theodor, e.o. prästman. Den yngsta gravvården är rest över kyrkoherde Blomstrands hustru Hilda död 1952.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter B och C tillhör de äldsta områdena på Kristvalla kyrkogård och här finns bl.a. kyrkogårdens äldsta bevarade gravvård. Området med de påkostade köpegravvårdarna ger platsen en ålderdomlig karaktär. Hos flera av dessa gravvårdar finns såväl hantverksmässiga som lokalhistoriska värden. I relation till de mindre gravarna i kvarter C finns också ett socialhistoriskt värde som visar hur olika samhällsgruppers gravtraditioner sett ut. Gravplatsernas utsmyckningar i form av omgärdningar och grusbeläggning är viktiga för upplevelsen av platsen och bör bevaras. Gjutjärnsvården, smidesvårdarna och smidesstaketet ska införas på församlingens inventarieförteckning och, i de fall gravrätten upphört, vårdas av församlingen. Detta gäller även gravvårdar av sten från mitten av 1800-talet. I det fortsatta bruket av kvarteren är det viktigt att bevara deras karaktär. Nya gravvårdar bör därför anpassas till befintliga vårdars utseende.

Kvarter E och G

Allmän beskrivning

Kvarter E är beläget i kyrkogårdens nordöstra hörn och kvarter G i västra delen av kyrkogården. Kvarter E omfattar framförallt ett sammanhängande linjegravsområde som går från 1937 till 1943. Det fortsätter i kvarter G från 1943 och fram till 1970-talet. I kvarter E finns enligt gravkartan ca 20 gravvårdar och i kvarter G ca 120 stycken. Gravvårdarna i kvarter E är endast linjegravvårdar och de är ordnade i rader vända mot öster eller väster. I kvarter G är en rad köpegravar placerade i kvarterets ostligaste och västligaste del. Frånsett en rad med gravvårdar i kvarterets västra del, som är fristående, är samtliga gravvårdar ryggställda med häckar av berberis, ölandstok eller tuja emellan. Samtliga gravvårdar är vända mot öster eller väster. I västra delen av kvarter G finns dels en berså av en hög almhäck med bänkar placerade på ett område med kalkstensplattor dels förvaras här borttagna gravvårdar liggande på stödmurens jordvall. I båda kvarteren finns lediga gravplatser. Yrkestitlar förekommer men är inte så vanliga som i de äldre kvarteren. De som finns är

hemmansägare, orgeltrampare, gästgivare, trotjänarinna, trädgårdsmästare, kyrkväktare och åkare. Den dödes hemort anges på majoriteten av gravvårdarna.

Kvarter E från nordost. (KI Kristvalla kyrkog 042)

Linjegravvårdar i kvarter G. (KI Kristvalla kyrkog 050)

Gravvårdstyper

Majoriteten av gravvårdarna i de båda kvarteren är låga stående gravvårdar av den typ som är vanliga på linjegravsområden. Materialet är främst grå och svart granit men också röd granit förekommer. Köpegravvårdarna i kvarter G har låga, stående gravvårdar men dessa är bredare och har mer dekor. Två är i form av stenkors och några har försetts med klassiserande stildrag. I kvarter G finns ett sandstenskors från 1944 och ett vitmålat träkors från 1953.

Kulturhistorisk bedömning

Linjegravsområden fanns förr på de flesta av våra kyrkogårdar. De var områden avsatt för dem som inte hade råd att köpa sig en egen gravplats. Idag har många av de här områdena försvunnit. På Kristvalla kyrkogård finns ett sammanhängande område som brukats från 1937 till mitten av 1970-talet. Att, som i kvarter G, placera köpegravar i linjegravsområdets ytterkanter var vanligt. Linjegravarna har i relation till köpegravarna i anslutning till dem och på andra platser på kyrkogården ett högt socialhistoriskt värde. De visar också på en begravningstradition som idag är borta. I det fortsatta brukandet av området är det önskvärt att kvarterets karaktär bevaras både vad gäller kvarterets struktur och gravvårdarnas utformning.

Kvarter F, J och K

Allmän karaktär

Kvarter F och K är belägna på kyrkogårdens norra del och kvarter J i den sydvästra delen. I alla de tre kvarteren är majoriteten av gravvårdarna ryggställda men utformningen skiljer sig en del. I kvarter F är samtliga gravvårdar ryggställda och vända mot öster eller väster. Nyligen har de gamla tujahäckarna tagits bort och ersatts av idegran. Ursprungligen förefaller flertalet av gravplatserna har varit omgärdade av buxbomshäcker. Idag finns rester av dessa häckar kvar i flera av gravraderna. Det är den häck som planterats i linje med gravvårdarna som finns. Från denna häck utgår korta vinkelräta häckar som visar hur gravplatserna tidigare varit avgränsade och omgärdade. I kvarterets södra del står en rad med knuthamlade almar utmed grusgången som går runt kyrkan. Flertalet av gravvårdarna i kvarter J är ryggställda och vända mot sydost eller nordväster, men här finns också enkla rader av vårdar som är vända mot sydost samt en rad av gravvårdar som följer kyrkogårdsmuren. Rygghäcker saknas, men i anslutning till den östligaste raden med gravplatser finns buxbomshäcker, lika dem som

beskrevs för kvarter F, kvar. En del gravvårdar är därför vända mot nordost. Dessa gravvårdar är av äldre datum än de ryggställda gravvårdarna. Flertalet ska enligt uppgift stå på ursprungsplats, men några är uppställda. I kvarter K som är det senast anlagda området på Kristvalla kyrkogård är samtliga gravvårdar ryggställda med häckar av buskrosor planterade emellan raderna. Den äldsta gravvården i kvarter F är från 1930 och den yngsta från 1999, i kvarter J från 1823 respektive 2003 samt i kvarter K från 1990 respektive 2003. Gravvårdar från perioden 1960-70 dominerar i kvarter F och i kvarter J är perioden 1970-80 mest framträdande. Yrkestitlar är tämligen vanliga. Här finns hemmansägare, lantbrukare, nämndeman, mjölnare, entreprenör, byggmästare, handlanden, häradsdomare, köpman, inspektor, kyrkvård, konstnär och bonde. På majoriteten av gravvårdarna anges den dödes hemort.

Kvarter F från väster samt gravkapellet. (KI Kristvalla kyrkog 044)

Kvarter J från nordost. (KI Kristvalla kyrkog 020)

Gravvårdstyper

I de tre kvarteren dominerar gravvårdar av den stående låga, bred typ som varit vanlig under stora delar av 1900-talet. Materialet är framförallt grå och svart granit men också röd granit förekommer. Bland de äldsta gravvårdarna i kvarter F har dessa gravvårdar försetts med klassicistiska stildrag. Bland de äldre gravvårdarna i kvarter J finns flera höga stående gravvårdar men också enstaka liggande gravvårdar. Det finns också bland dessa gravvårdar ett mindre antal av annorlunda material. Två gjutjärnskors står i kvarterets västra kant och enligt uppgift är dess troligen uppställda här. De är från 1823 och 1833. I denna del av kvarteret står också ett vitmålat träkors krönt av en vitmålad duva i trä. Korset saknar data. Ett liknande kors återfinns på en av de äldsta fotografirerna i Kalmar läns museums arkiv, men står då i kvarter A. Om det är ett eller två kors det rör sig om har inte gått att fastställa. I kvarterets södra del står två ålderdomliga gravvårdar, en sandstenvård och ett marmorkors. De gick tyvärr inte att datera p.g.a. att de var kraftigt bevuxna med lavar. Sandstenvården formspråk gör dock att man kan anta att den bör vara från mitten av 1800-talet. I kvarter K finns låga, rektangulära gravvårdar av framförallt röd och grå granit.

Kvarter K från sydost. (KI Kristvalla kyrkog 059)

Trävård i kvarter J. (KI Kristvalla kyrkog 022)

Övrigt

Liksom i kvarter H finns det en gravvård i kvarter J där den dödes hemort anges vara Helsobrunnen. Här finns också en minnestavla över Anton Richard Österström från Kristvalla som dog i Des Moines, Iowa, USA, 1891. Sondottern lät sätta upp minnestavlan.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren F och K hör till de moderna kvarter som tillförts kyrkogården under 1900-talet. Kvarter J är ett äldre kvarter som under 1900-talet genomgått en omläggning. Flera av gravplatserna i kvarter F och J har tidigare varit belagda med grus och omgärdade. Idag vittnar de bevarade resterna av buxbomshäckar om detta. Denna form av gravutsmyckning var tidigare vanlig på våra svenska kyrkogårdar. De kvarvarande buxbomshäckarna bör därför vårdas som viktiga ledtrådar till kyrkogårdens historia. För samtliga kvarter är det viktigt att ta tillvara på kvarterens särdrag i det fortsatt bruket av områdena. Flera av gravvårdarna har såväl personhistoriska som lokalhistoriska värden. Enstaka gravvårdar har också hantverksmässiga värden. Det gäller främst de äldre gravvårdarna i kvarter J. De båda gjutjärnskorsen ska införas på församlingens inventarieförteckning och vårdas av församlingen. Detta gäller även de gravvårdar som är från mitten av 1800-talet.

Gravvårdar med klassicistiska drag, kvarter F. (KI Kristvalla kyrkog 046)

Uppställda gjutjärnskors i kvarter J. I bakgrunden f.d. skolhus som idag är församlingshem. (KI Kristvalla kyrkog 023)

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET

På Kristvalla kyrkogård har människor begravts under lång tid. En vandring över kyrkogården berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enskilda gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/gårdsnamn och titlar. Gravvårdar på Kristvalla kyrkogård rymmer titlar som t.ex. kyrkoherde, hemmansägare, lantbrukare, nämndeman, skräddarmästare, mjölnare, åkare, gästgivare och byggmästare vilka alla vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Ortnamn finns angivet på ett stort antal vårdar.

Till kyrkomiljön i Kristvalla hör förutom kyrkan och kyrkogården även församlingshemmet och kyrkstallarna. Tillsammans skapar de en värdefull kulturmiljö som vittnar om att platsen har en lång historia som centrum i bygden.

Den kyrkogård vi idag ser i Kristvalla har successivt vuxit fram under århundradena. Idag finns tre tidsskikt på kyrkogården, de äldre delarna, 1930-talets utvidgning och utvidgningen 1983. Kyrkogården rymmer flera olika stildrag men de olika perioderna och stilarna är oftast sammanhållna i de olika kvarteren. Viktiga för kyrkogårdens karaktär är stödmuren som omger kyrkogården, trädkransen av lind, lönn och alm, de knuthamlade almarna samt resterna av de buxbomshäckar som en gång utgjorde omgärdningar av flera av gravplatserna.

Kristvalla kyrkogård karaktäriseras av en tydlig blandning av olika tider. Trots att kyrkogården genomgått flera förändringar så kan man se spåren av dessa på dagens kyrkogård. Flera av de höga, stående gravvårdarna är från 1800-talet och början av 1900-talet och bör bevaras på plats. Många av dem bär på lokalhistoriska värden och hos enstaka finns också hantverksmässiga värden. Vårdarna av smide och gjutjärn liksom staketet av smide ska föras in på församlingens inventarieförteckning tillsammans med gravvårdar från mitten av 1800-talet. De trävårdar som finns kvar ska vårdas så att deras livslängd förlängs så långt möjligt. Gravplatser som är belagda med grus och/eller omgärdade på olika sätt minner om en tidigare vanlig företeelse, och bör behålla sin utformning. Den tydliga uppdelningen mellan köpta och allmänna gravar som kan ses på kyrkogården har ett socialhistoriskt värde då det visar på sociala skillnader i samhället.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i förvaltningen av begravningsplatsen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Kristvalla kyrkomiljö har en lång tradition som religiöst centrum och samlingsplats i socknen. Kyrkogården utgör ett samhällshistoriskt och pedagogiskt värdefullt tidsdokument.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som visar kyrkogårdens utveckling under slutet av 1800-talet och hela 1900-talet vilket blir en spegling av samhällsandan och synen på döden.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetets digitaliserade bildarkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992
Erixon, Sigurd (red), Sveriges bebyggelse, svensk statistisk topografisk uppslagsbok, Landsbygden del III, Uddevalla 1957
Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001
Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985
Kristvalla kyrka, informationsblad om kyrkan
Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Muntliga uppgifter kyrkvaktmästare Stefan Olofsson samt Ingvar Henriksson.